

ALENA PROKOPOVÁ / 3. 11. 2016

O gangsterech, rozbíjení schémat a ženské křehkosti

Petra Nesvačilová se právě vrátila z Mezinárodního festivalu dokumentárních filmů v Jihlavě, který zahajovala svým celovečerním dokumentem *Zákon Helena*. Slušelo jí to – jako režisérce, herečce, ženě, která nevolí kompromisy, protože ji nepřitahují. V tom se všestranná, třicetiletá autorka podobá titulní protagonistce svého debutu – bývalé elitní detektivce Heleně Kahnové, která se zasloužila o odhalení a dopadení Berdychova gangu.

Co vás zaujalo v Jihlavě?

Dokument Adély Komrží *Výchova k válce*. Ale já jsem bohužel na projekce filmů nemohla z časových důvodů chodit, protože jsem se věnovala povinnostem kolem *Zákonu Helena*.

Jaké jsou na váš film ohlasy?

Dobré, jsem potěšená. Objevily se pochvaly i výtky, ale i ty považuji za užitečné, nevadí mi. Naopak jsem ráda, jak film žije a rezonuje.

Co vám třeba vytýkali?

Občas někdo něčemu nerozuměl, něco mu chybělo. Například zazněl i názor, že je málo prostoru věnováno Heleně. Samozřejmě toho mám s ní natočeného mnohem víc, ve střížně jsme měli dvě stě, tři sta hodin materiálu. Ale forma byla jasně daná.

Film ale už podle názvu vypovídá o Heleně i o Zákonu.

Ano, ale o tom lidském zákonu, nikoli o instituci, o byrokracii. Ty totiž nemají vždy pravdu, jsou omylné. Což samozřejmě jsme i my lidé. Ve filmu ovšem jde především o

principy, o hodnoty.

Ukazujete soudce, kteří zamítnou žádost o propuštění, protože vězeň David Berdych jim připadá málo pokorný. A Helenu Kahnovou, která dostala za mříže padesát zločinců, ale nebyla za svou práci náležitě odměněna.

Helena dostala odměnu deset tisíc korun a povýšili ji na majora, ale pak se změnil služební zákon. Neměla splněné podmínky pro tu hodnost, takže o ni přišla. Zjednodušeně řečeno, chyběla jí zkouška z angličtiny: Na její složení neměla dostatek času, protože informace a podmínky pro tu zkoušku nedostala včas.

V protikladu k institucím ve filmu ukazujete jednotlivce, kteří přehodnocují své postoje, přizpůsobují je změně situace, umějí odpouštět.

To pro mne bylo klíčové. Ten film je mozaika, kde jsou přítomné osobní a konkrétní situace a vlivy, ale postavy jsou současně zástupci různých postojů. Helena představuje odpuštění a zlomenou víru. Já si myslím, že je důležité nenechat se zlomit. V životě se stává, že jsou kolem vás lidé, kteří vás nerespektují nebo vás prostě nemají rádi. Příčinou bývá nějaké nedorozumění, chyba v komunikaci. My lidé se navzájem neposloucháme – a děje se to po staletí. Nesmíme ztrácet víru jen proto, že jsme přišli do styku s lidmi, kteří nás zklamali, nevážili si nás. Naopak se může stát i to, že někoho zklamete vy. Ze své zkušenosti vím, že pomáhá čas, odpuštění a rozpouštění křivd. A i to je někdy těžký úkol. Ale samozřejmě Helenu chápu. I tím filmem jsem jí chtěla říct, jak je dobrá a jak si jí vážím.

Ve svém filmu se ovšem vyhýbáte hodnocení, odsudku. Necháte ty zločince, aby se rozkryli sami. Přiznávají, že zabíjeli a kradli kvůli penězům, kvůli pocitu moci. Obhajují se i tím, že ti, které obírali, k těm penězům přišli nečestně.

Helenin kolega, Tomáš Gregor, ve filmu říká, že jde jen o jejich alibi. Oni tu přece nejsou od toho, aby posuzovali, koho mohou okrást a koho ne. Oni nejsou soudci, aby takto rozhodovali a brali osud jiných lidí do svých rukou.

Čekala jste třeba, že se budou omlouvat, stydět? A překvapilo vás, když reagovali takhle?

Ano, čekala. A byla jsem překvapená celou dobu natáčení. Takže čtyři roky. Byla jsem překvapená – a vyděšená.

Ocitla jste se v Dantově *Pekle*.

To bylo vlastně skvělé, že David Berdych četl ve vězení Dantovo *Peklo* a že mi o tom psal. Dante geniálně popsal to všechno, co řešíme a hledáme. Peklo, Očistec, Ráj. Pro mne to znamená, že člověk musí na sobě permanentně pracovat, že to je jeho úkol. A skutečným cílem je samotná cesta.

David Berdych – na rozdíl od svých kompliců, se kterými se vám povedlo natáčet – se sebou něco dokázal udělat, na své cestě se změnil. Jste s ním ještě v kontaktu? Vypadá to, že ta jeho změna trvá?

Viděla jsem se s ním před čtrnácti dny a ano, trvá to. On se ale stýká hlavně s Helenou. Já Davida Berdycha myslím už nebudu nijak moc sledovat. I když jsem s tím tématem strávila takovou dobu, snažila jsem se udržet si odstup. Jinak by to pro mne bylo neúnosné.

Skutečně jste na téma *Zákonu Helena* přišla náhodou?

Ano, ale náhody prý neexistují. Náhoda je prý chodící bůh. Samozřejmě, že mne vždycky bavilo analyzovat, psychologizovat, už v dětství, a pak při studiu na FAMU i v divadle a ve filmu, když hraji... Odjakživa jsem nejradši četla psychologické nebo sociologické knihy, životopisy. Zajímalo mne, co se skrývá pod povrchem, kde jsou zdroje některých skutečností. Sbírám informace, zkoumám, jak něco funguje... a samozřejmě mne pak právě taková témata přitahují. Takové jsou i moje fotografie a stejně to mám i s herectvím.

Říkala jsem si, proč vás zajímá Berdychův gang, když v polovině devadesátých let jste byla ještě dítě...

Ano, tehdy jsem se ještě dívala v televizi na pohádky. Ale k tomu tématu jsem se dostala přes Helenu. Pomohl mi investigativní novinář Janek Kroupa, který už s ní pracoval, a zkontaktoval mne i s dalšími lidmi, co se objevují ve filmu – se Samopalníkem a ostatními. Hodně mi pomohl. A pak se to rozjelo. Když se někdo stane součástí vašeho filmu, zjistíte, že má plno vrstev a vy je musíte prozkoumat. Helena se

od svých dvaceti let pracovně potýkala s opravdu nebezpečnými lidmi, tak jsem se na ně šla podívat... a bylo to jako otevřít Pandořinu skříňku.

Považujete svůj přístup za investigativní?

Ne. Víím, že film je díky tomu srozumitelný kdekoli na světě. Berdychův gang je jen „modelová situace“, mohlo jít o italskou mafii, nějaký gang z Východu či z USA... Chtěla jsem se dobrat toho, jak tito lidé přemýšlejí, jak pracují se svým svědomím. Když jsem se dostala až sem, tak se začali hrozně bránit – a začali na mne útočit.

Protože jste se jim dostala pod kůži?

Asi ano. Zajímalo mne, jaká je podstata zla. Helena je naopak nositelkou přijetí, odpuštění a ženského principu. A to nejsem feministka ani zastánkyně genderového vnímání. Naopak. Jen mne zaujalo, že při tak náročné práci například přirozeně dbala i o svůj vzhled.

V *Zákonu Helena* vidím témata, která sledujete i ve svých předchozích filmech natočených na FAMU. Často se zabýváte ženami a máte k nim ženský přístup. Film s názvem *Bábovka, turek, slepice a polévka* by asi stěží mohl natočit muž...

Já myslím, že by ho mohl natočit i muž. Ten film vznikl proto, že jsem objevila Olgu Simonovou, paní, která se někdy v padesátých letech rozhodla, že napíše své oblíbené spisovatelce Agathě Christie. Dopisovala si s ní pak řadu let. Představovalo to pro ni únik před tyranským manželem. Agatha Christie po ní dokonce pojmenovala postavu v jedné své knize. Natočila jsem to jako takovou krátkou „pohádku“, ale ten příběh měl mnohem větší potenciál... Pokud jde o téma úniku, zabývala jsem se jím i ve filmu *Kláry letní tábor*.

Ten vyprávěl o dívce, která se rozhodla odejít do kláštera, že?

Sama jsem s její sestrou v tom klášteře strávila tři dny. Bylo to zajímavé, ale upřímně řečeno jsem se tam necítila dobře. Samozřejmě to respektuji, ale bylo to na mne příliš sevřené.

Pokud jde o postavu silných žen Helenina typu, které neutíkají, ale naopak vzdorují osudu, zabývala jste se i Miladou Horákovou.

Opus č. 50 na motivy Milady Horákové se někomu líbí a někoho strašně irituje. Je dost vyhraněný. Já jsem si potřebovala pro sebe velká témata nějak zpracovávat, spojovat si je s malými věcmi, se kterými se setkávám v každodenním životě. Natočila jsem ten film v době, kdy se plno lidí Miladou Horákovou zabývalo, a já jsem si říkala, že se vlastně stává jejich majetkem. A že mnozí přitom ani nevědí, co všechno udělala, jaká byla. Její dcera říkala, že ji vůbec nevnímala pateticky, tak, jak ji často v divadle či ve filmech zobrazovali. Že byla vtipná a veselá. Chtěla jsem udělat film o nejoblíbenějších receptech nebo vtipech Milady Horákové. Toužila jsem ji „odbronzovat“, udělat z ní zase lidskou bytost – protože když je někdo vtipný a veselý, přece to vůbec neznamena, že není hluboký a že postrádá velká slova. Hledala jsem, kde se bere statečnost, jaké je nutkání k takovým činům... Opřela jsem se o to, že Horáková byla věřící a že byla matka.

Zdá se mi to, nebo vás mužští protagonisté zajímají, hlavně když jsou v nějaké funkci, součástí nějaké instituce?

Každý má nějakou funkci a je v nějaké instituci. Manželství je také instituce. Ale také jsem natočila i film o Ivanu Medkovi – *Prsty v medu mám* –, který vypráví o lásce a o rytířích. Točila jsem ho, když mi bylo osmnáct, a dala jsem ho dohromady, když pan Medek zemřel. Možná máte pravdu, ale spíš bych řekla, že ty instituce jsou součástí zajímavých témat. Například film *Řekni, kde ti Němci jsou* vypráví o Berndu Posseltovi, který svou politickou kariéru založil na tématu odsunu Němců. Zasazoval se o zrušení Benešových dekretů. Je to film o tom, že lidé pořád něco chtějí rušit a odsouvat. Každý má v sobě traumata a války, každý potlačuje a odsouvá myšlenky, které se mu nehodí. Ve filmu vystupují ale i Němci, kteří jsou rádi, že byli odsunutí. Nebo jeden úžasný pán, kterému v koncentračním táboře zemřela celá rodina, ale on se hned po skončení války zamiloval do Němky a vrátil se s ní do Berlína. Láska to dokáže – umí odpouštět. Ona a příroda – jsou to pro mne nezaměnitelné veličiny. V každodennosti jim však dokážeme ubírat jejich hodnotu.

Baví vás, že jdete pod povrch většinového mínění? Že útočíte na myšlenková schémata?

Ano, to mne baví. Baví mne to, co má pro mne smysl. Některá schémata jsou skvělá, ale jiná prostě nefungují. Příroda se umí vypořádat s válkou. Ve zničené krajině

vyroste strom. A stejně funguje láska. Nenávist vždycky byla a asi vždycky bude, ale jde o to se s traumaty a křivdami vypořádat, odpustit. A někdy to neumíme, nebo to prostě nejde. Myslím si, že když si jednotlivci něco vyřeší v sobě, má to vliv nejen na ně samotné, ale i na postoje okolí.

To je případ Heleny, Milady Horákové... a nakonec i váš. Šla byste do natáčení *Zákona Helena*, kdybyste věděla, jaké to bude, že se budete trápit a bát?

Důležité je říct, že jsem se měla o koho opřít – o kameramanku Kláru Belicovou, producentku Kláru Žaloudkovou a produkční Pavlu Klimešovou. A i o samotnou Helenu. ...ale já se bojím i obyčejných věcí – třeba... třeba jet v noci daleko na kole.

To se ale bojíte skoro všichni!

Aha, tak se bojíte jít ve dne sama do lesa na houby.

Člověk se bojíte, a navzdory tomu něco nezvyklého uděláte. V *Zákonu Helena* ukazujete, že jste zkoušela dělat karate nebo střílet z pistole. Získala jste si tím respekt těch gangsterů?

To nevím, to se musíte zeptat jich.

Myslíte, že vám víc důvěřovali, protože jste žena?

Tak to asi ano. Nás bývalo u natáčení většinou dokonce pět holek. Je to podobné, jako když se u výslechu zadržení víc otevřeli, když byla přítomná žena – Helena Kahnová.

V *Zákonu Helena* – ale také třeba v dokumentu o Václavu Klausovi *Z Borotína až na Sněžku* – jste vypravěčkou svých „příběhů“: chodíte, otvíráte dveře, komentujete, kladete otázky...

Střihač Josef Krajbich, se kterým spolupracuji už osm let, mi řekl, že si to možná neuvědomuji, ale že při natáčení používám pořád tuhle stejnou metodu. Už od filmu o filmu *Pusinky* vyprávím svým prostřednictvím. Považuji to za nejsnadnější. Namířit kameru na někoho jiného je obrovská zodpovědnost. A zvláště v *Zákonu Helena* jsem pořád velmi pochybovala, pořád jsem řešila i naprosté detaily, podprahové jemnosti. Soustřeďuji se na to při natáčení i pak během stříhu. Život není film a film není život,

ale zároveň ano – je, protože je jen na vás, co do něj dáte. Nejdůležitější v životě je zodpovídat sám za sebe. O to víc můžete přijmout zodpovědnost i za ostatní. Ale o tom se píše v mnoha knihách, to neříkám nic nového.

A právě to přijetí zodpovědnosti za své činy vás pak osvobozuje... Ale nejste na sebe někdy příliš přísná?

Já? Jsem a nejsem. Jsem na sebe asi přísná, v práci jsem maximalista, ale zároveň umím vůbec nic nedělat. A absolutně důležitá je pro mne komunikace a důvěra, nastavení hranic. Je to o hledání.

Proč jste hrála Hitlera?

Ježiši... ale to mi bylo osmnáct! Přepsala jsem povídku Istvána Örkényho *Planctus za matkou* do podoby divadelní hry a celé jsem to sama režírovala. Šlo o výsměch, ironii... Byla jsem schovaná za obrovským atlasem světa, všichni to spojovali s Chaplinovou *Moderní dobou*.

V té době jste také hrála Vendulu v *Pusinkách*, ta taky na plno věcí používala sílu.

Pro každou roli berete něco ze sebe. Pro mne je Vendula křehká a romantická – a natočila jsem i křehký film o snech, o továrně na peří – *Putování jedné kachny za sny*. Křehkost je mi blízká. Já se možná té silovosti tak bojím, že o ní točím...

Dobře. Takže vás v té souvislosti opakovaně zajímají kontroverzní, dominantní muži ve veřejném prostoru – Hitler, Posselt, Berdych a jeho lidé?

Na extrémních příkladech můžete pozorovat detaily, ptát se, jak je možné, že se některé věci mohou stát. Druhá světová válka, odsun Němců, Horáková... Na gymnáziu studenta zaujmou právě takhle témata. Navíc od nich má odstup, protože nejde o jeho zážitky. I na základě těchto témat si každý může vytvořit svůj hodnotový systém, ujasnit si, v jakém světě žije. Zajímalo mne to.

A co váš dokument o Klausovi, který jste točila v rámci famáckého cyklu o expremiérech?

To byl projekt Apoleny Rychlíkové. My jsme losovali, komu který politik připadne, a všechny pobavilo, že o Klausovi budu točit právě já. Pro mne ten film vypráví o tom, že jsem ho sice nakonec nesehnala, ale že ti lidé, kteří o něm mluvili, mi nakonec řekli, kým je. Takže nakonec bylo štěstí, že se Klaus se mnou nesešel. S ním bych se k tomu zřejmě nedopracovala.

Ve vaší autorské práci silně převažují témata spojená s minulostí. Nechystáte nějakou změnu?

S Alicí Růžičkovou, Květou Přibylou a Kristinou Nedvědovou vyvíjíme pro ČT už několik let cyklus *Hledání rovnováhy*. Vypráví o párech, ve kterých jsou oba partneři vědci. Soustředujeme se na to, jak zvládají mateřství a partnerství při své práci, která má obrovský společenský přesah. Čekáme, až projekt schválí Rada České televize. A tajně mám roztočený další film. Jeho tématem je křehkost. Začala jsem na jaře, jsem stále ještě ve fázi bádání, hledání a nevědění.

A herectví?

Hraji v divadle Ungelt a Vosto5. Mám roztočený film *Sněží*. A byla jsem měsíc v Americe na poušti kvůli filmu *Mars*. Hraje tam se mnou Halka Třešňáková. Když jsme jednou o pauze ležely na kopci a mluvily o svých nejoblíbenějších příslovích, tak mi řekla o japonském přísloví „Život je nespravedlivý“. Zní to možná beznadějně, ale záleží na tom, jak si to zpracujete – a vlastně o to pak může být vaše existence spravedlivější.